

Macroeconomic Unit of the Governing Board of the Indirect Taxation Authority

ОММА Билтен

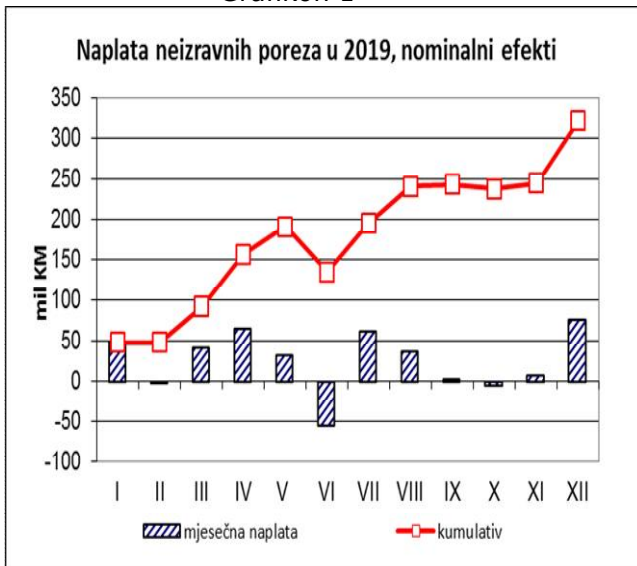

Broj
Број
Number **174/175**

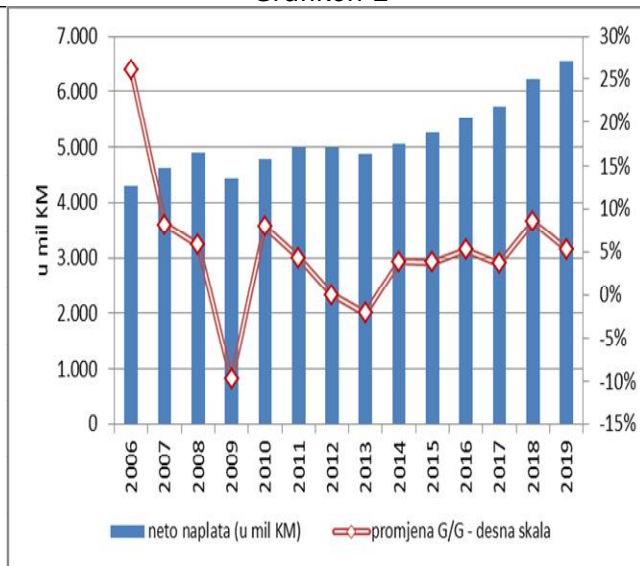
Uz ovaj dvobroj

U prosincu 2019. je nastavljen trend rasta prihoda od neizravnih poreza. Prema preliminarnom izvještaju o gotovinskom toku na jedinstveni račun UNO u prosincu 2019. je naplaćeno 692,1 mil KM bruto prihoda od neizravnih poreza, što je za 72,2 mil KM više nego u prosincu 2018. Isplate povrata su bile za 4,2 mil KM manje od isplata u istom mjesecu 2018., te je neto efekat naplate prihoda iznosio 76,4 mil KM (Grafikon 1, "mjesečna naplata"). Na razini 2019.godine naplaćeno je 390,1 mil KM bruto prihoda više nego u 2018, dok je povrata isplaćeno 69 mil KM više nego 2018. U konačnici, neto naplata je bila veća za 321,1 mil KM više nego u 2018. (Grafikon 1, "kumulativ").

Grafikon 1

Grafikon 2

Pregled godišnje nominalne naplate (Grafikon 2, skala lijevo) pokazuje da je nominalno u 2019. naplaćen rekordni iznos prihoda od neizravnih poreza od osnutka UNO. Stopa rasta neto prihoda od neizravnih poreza od 5,2% u 2019. je na razini stope u razdoblju 2014-2017 (Grafikon 2, skala desno), dok visoka stopa rasta u 2018. predstavlja izuzetak zbog izmjene trošarinske politike u BiH u toj godini .

dr.sc. Dinka Antić
 šef Odjeljenja

Sadržaj:

Mjesečne fluktuacije prihoda od neizravnih poreza	2
Kava kao trošarinska roba u zemljama Evropske Unije i u Bosni i Hercegovini – II dio	15

tehnička obrada : Sulejman Hasanović, IT saradnik
 lektor : Darija Komlenović, prof. anglistike

Mjesečne fluktuacije prihoda od neizravnih poreza

(Pripremila: Aleksandra Regoje, stručni savjetnik – makroekonomista)

Ovaj prilog predstavlja nastavak analize mjesečne dinamike punjenja Jedinственог računa UNO, predstavljenoj u Biltenu br. 92 u ožujku 2013. godine. Osnovna svrha nastavka analize je izvođenje zaključaka o tome koliko je promjena strukture neizravnih poreza koja se desila u međuvremenu utjecala na mjesečnu dinamiku njihove naplate, imajući u vidu razlike u propisanim rokovima za izmirenje pojedinih vrsta obveza.

Uvod

Mjesečna dinamika naplate prihoda od neizravnih poreza je od izuzetnog značaja za dinamiku punjenja proračuna razina vlasti u BiH, s obzirom da dinamika raspodjele prihoda sa Jedinственог računa UNO o istoj, a posebno imajući u vidu visok udio neizravnih poreza u financiranju proračunskih korisnika. Prema podacima Međunarodnog monetarnog fonda (MMF), 43% konsolidiranih prihoda svih razina vlasti BiH u 2016. godini je potjecalo od neizravnih poreza, dok je udio neizravnih poreza u poreznim prihodima iznosio čak 83%.¹ Iako je dinamika mjesečnog punjenja proračuna Institucija BiH izuzetak, jer ne ovisi o dinamici mjesečnog punjenja JR UNO,² treba napomenuti da cjelokupan iznos poreznih prihoda Institucija BiH potječe od neizravnih poreza.

U nastavku ćemo vidjeti da mjesečne oscilacije neizravnih poreza najviše ovise o sezonskim faktorima. Ovdje se ne misli samo na klimatske uvjete nego i na institucionalne faktore. Institucionalni faktori podrazumijevaju sve kalendarske odredbe koje utječu bilo na visinu potrošnje u određenom razdoblju (blagdani, godišnji odmori i sl.), bilo na vrijeme uplate poreza (propisani rokovi plaćanja obveza). Ipak, mjesečna dinamika neizravnih poreza nekada značajno odstupa od njihove sezone sheme. Do toga mogu dovesti brojni faktori, a najvažniji su: ekonomski tokovi, administrativni faktori, poslovne politike velikih kompanija, ostali kalendarski faktori (osim sezonskih), te izmjene propisa. Ekonomski tokovi se više manifestiraju u dugoročnim trendovima, ali ponekad mogu utjecati i na odstupanje mjesečnih prihoda od njihove sezone sheme. Administrativni faktori također mogu imati utjecaj na odstupanje od sezone sheme, a među njima najveći utjecaj imaju oni koji se odnose na dinamiku isplata povrata (npr. suspenzija isplata povrata obveznicima koji nisu pretežni izvoznici u 2006, promjena načina reguliranja visine sredstava rezervi sa JR UNO u 2008. i sl). Ovdje treba spomenuti i politike velikih kompanija, poput duhanske i naftne industrije, čije poslovne odluke mogu utjecati na odstupanje prihoda od njihove sezone sheme. Ne treba zanemariti ni ekstremne klimatske uvjete, odnosno vremenske nepogode. Kalendarski faktori predstavljaju efekte kalendara koji nisu sadržani u sezonskoj komponenti (npr. broj radnih dana u mjesecu). Također su bitne izmjene propisa koje se odnose na promjene stope oporezivanja ili porezne osnovice. One su imale veliki utjecaj na promjene u strukturi prihoda od neizravnih poreza u proteklom razdoblju, čemu će biti posvećena posebna pozornost u nastavku priloga.

1. Struktura prihoda od neizravnih poreza

U Tabeli 1. je prikazana struktura neto prihoda od neizravnih poreza po vrstama. U razdoblju 2006-2018 je primijetan snažan rast udjela trošarina i putarine, zajedno +8,7 p.b.(postotnih bodova). Udio prihoda od PDV-a je u navedenom razdoblju poraslo za +0,9 p.b. Sa druge strane,

¹ IMF Country Report No. 18/39, February 2018. (Table 5a. General Government Statement of Operations, 2013-2018, p. 29).

² Iznos koji se svaki radni dan raspoređuje proračunu institucija BiH računa se kao količnik planiranih neizravnih poreza u proračunu Institucija za tu godinu i broja radnih dana u godini (Zakon o uplatama na Jedinствени račun i raspodjeli prihoda, Sl. glasnik BiH 55/04, 34/07, 49/09 i 91/17)

carine su zabilježile pad udjela od čak -8,8 p.b. Ostatak negativnih promjena u strukturi odnosi se ostale prihode na JR UNO koji obuhvataju neusklađene prihode u IT sustavu UNO i druge prihode (prihodi od terminala, zakupnina i sl.).

S obzirom da se radi o promjenama **udjela** određene vrste prihoda **u ukupnim prihodima**, na navedene pokazatelje utječe dinamika pojedine vrste prihoda, ali i svih ostalih kategorija koje čine ukupne prihode.

Tabela 1. Struktura neto prihoda od neizravnih poreza na JR UNO

(u %)	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
PDV	60,2	61,6	63,3	63,7	62,4	63,0	63,4	63,5	63,3	61,9	62,1	62,5	61,2
Trošarine	20,8	19,7	19,0	22,5	24,4	25,2	26,0	25,9	25,8	26,8	26,2	25,6	23,7
Carine	13,4	14,0	13,1	7,7	6,2	5,5	4,5	4,3	4,6	4,6	4,5	4,7	4,6
Putarina	4,3	4,0	3,8	5,6	6,4	5,8	5,7	5,8	5,8	6,1	6,5	6,7	10,1
Ostalo	1,2	0,7	0,7	0,5	0,7	0,5	0,4	0,4	0,5	0,7	0,7	0,5	0,4

Napomena: Podaci za 2018 su korigirani za iznose kompenzacije obveza za trošarine na naftne derivate i obveza za putarinu potraživanjima po osnovu PDV-a tijekom 2018. godine.

U nastavku je prezentiran kratak osvrt na osnovne faktore promjena udjela pojedinih vrsta prihoda. Na promjene strukture pojedinih vrsta prihoda najvećim dijelom su utjecale zakonske izmjene u pogledu visine poreznog opterećenja.

1.1. Faktori udjela prihoda od PDV-a u neizravnim porezima

Udio prihoda od PDV-a u ukupnim neto prihodima od neizravnih poreza na JR UNO kretalo se u rasponu od 61,2% (2018) do 63,7% (2009). Imajući u vidu da se jedinstvena stopa PDV-a nije nikada mijenjala, na promjenu udjela PDV-a u ukupnim prihodima od neizravnih poreza najviše su utjecale snažne promjene trendova drugih kategorija prihoda. Pored toga, utjecaj su imali i ostali faktori koji bi se mogli sagledati na osnovu:

1. udjela prihoda od PDV-a u privatnoj potrošnji,
2. poređenja kretanja osnovica za PDV i za sve ostale vrsta prihoda.

Udio prihoda od PDV-a u privatnoj potrošnji u promatranom razdoblju bilo relativno stabilno i kretalo u rangu od 13,4% (2009) do 14,9% (korigirani iznosi, 2018).³ Kada bi se isključili pripadajući prihodi PDV-a po osnovu trošarina, putarina i carina (pošto isti ulaze u osnovicu za obračun PDV-a) onda bi se raspon udjela prihoda od neto PDV-a u privatnoj potrošnji kretao od 12,1% (2006 i 2009) do 13,3% (korigirani iznosi, 2018), što je gruba aproksimacija efekata poboljšanja efikasnosti administriranja PDV-om.

Usporedbe kretanja poreznih osnovica pojedinih vrsta prihoda je nešto kompleksnija analiza za koju bi se morali uzeti podaci iz poreznih prijava, što nije predmet ove analize.

1.2. Faktori udjela prihoda od carina u neizravnim porezima

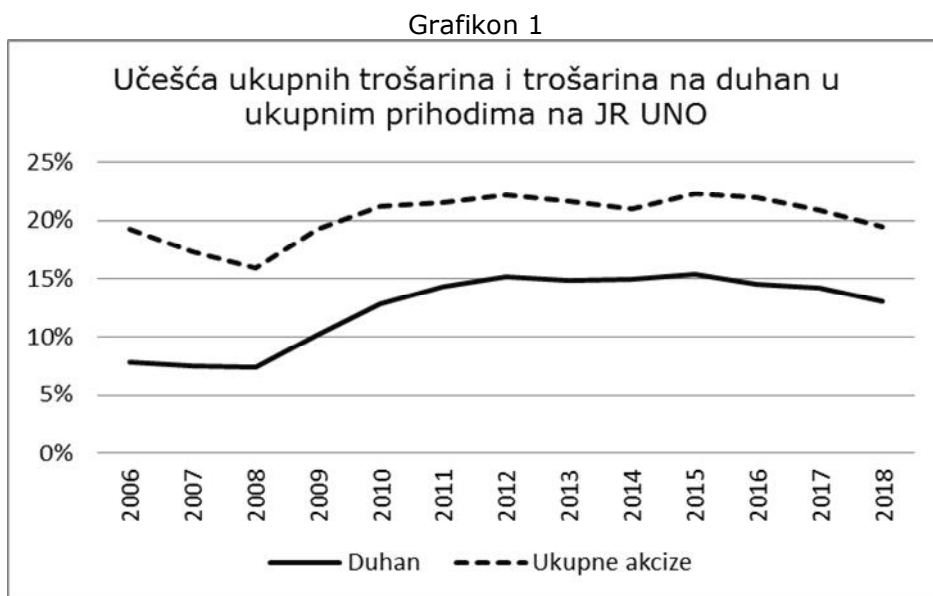
Prihodi od carina imali su visok udio u ukupnim neto prihodima od neizravnih poreza na JR UNO u 2006. i 2007. godini (13,4% i 14,0% respektivno). Na sredini 2008. godine došlo do početka primjene odredbi Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa EU koje podrazumijevaju postepenu liberalizaciju uvoza podrijetlom iz EU. Naredne, 2009. godine su se prihodi od carina skoro prepolovili, a negativni trend ovih prihoda je nastavljen sve do 2013. godine, kada je i završena posljednja faza prijelaznog razdoblja ukidanja carinskih tarifa i kada je udio u ukupnim prihodima

³ Izračun autora na osnovu podataka UNO i BHAS (rujan 2018) i projekcija DEP-a (rujan 2018).

pao na svega 4,3%. Nakon te godine je udio u ukupnim prihodima relativno stabilan i kreće se oko 4,6% (Tabela 1). Osim promjena u poreznom opterećenju, na udio prihoda od carina utjecalo je i kretanje uvoza po pojedinim trgovinskim partnerima, te promjene naplate drugih kategorija prihoda.

1.3. Faktori udjela prihoda od trošarina u neizravnim porezima

Udio prihoda od trošarina u ukupnim neto prihodima od neizravnih poreza na JR UNO poraslo je u promatranom razdoblju, sa 20,8% u 2006. godini na 23,7% u 2018. godini. Najmanji udio trošarine su imale u 2008. godini (19,0%) a najveći u 2015. godini (26,8%).

Promjene udjela prihoda od trošarina bilo je „dirigirano“ promjenama udjela trošarina na duhan (Grafikon 1), koje je bilježilo ogromne fluktuacije zbog brojnih izmjena legislative u proteklom razdoblju, na koje ćemo se ovdje ukratko osvrnuti. Od polovice 2009. na snazi je novi Zakon trošarinama, koji je donio izmjene stopa oporezivanja duhana. Nova *ad valorem* stopa snižena sa 49 na 42%, ali se ista obračunava na poreznu osnovicu sa PDV-om, te približno odgovara stopi koja se ranije primjenjivala. Uvedena je kategorija minimalne trošarine na cigarete (primjena od 1.1.2010. godine), vezana za kategoriju cjenovno najpopularnijih cigareta. U cilju harmonizacije sa standardima EU uvedena je posebna (od 1.8.2014. godine specifična trošarina) od 0,15 KM po pakiranju cigareta, koja se od 2009. godine svake naredne povećavala za taj isti iznos, te u 2018. godini iznosi 1,50 KM po pakiranju cigareta. U početnim godinama promatranog razdoblja rast fiskalnog opterećenja na cigarete donio je snažan rast prihoda od trošarina na duhan, usprkos padu potrošnje cigareta. Snažne stope rasta prihoda od trošarina na duhan u 2009., 2010. i 2011. donijele su ogroman porast udjela trošarina na duhan u ukupnim prihodima (Grafikon 1). U 2011. je udio trošarina na duhan u ukupnim neto prihodima od neizravnih poreza na JR UNO poraslo za čak 6,6 p.b. u odnosu na 2006. godinu. U 2012. godini zabilježen je znatno niži rast prihoda od trošarina na duhan nego u prethodne tri godine, a zaustavljen u je 2013. godini kada je čak ostvaren pad prihoda od trošarina na duhan, kao i pad njihovog udjela i udjela ukupnih trošarina u ukupnim neizravnim porezima. Jedan od osnovnih razloga pada prihoda od trošarina na duhan je supstitucija potrošnje cigareta rezanim duhanom, zbog sve većeg jaza u razini fiskalnog opterećenja cigareta i rezanog duhana, čije se stope oporezivanja nisu povećavale u odnosu na

2009. godinu. Nova politika trošarina na duhan iz 2014. godine⁴ donijela je ogroman rast fiskalnog opterećenja rezanog duhana. Glavne izmjene politike odnose se na uvođenje specifične trošarine na rezani duhan i njeno godišnje usklađivanje sa rastom minimalne trošarine na cigarete. To je dovelo do privremene stabilizacije na tržištu cigareta i rasta prihoda od trošarina na duhan i njihovog udjela u 2014 i 2015. godini. Već u 2016. godini ponovo dolazi do supstitucije cigareta rezanim duhanom zbog rasta cijena cigareta, te je u 2016., 2017. i 2018. godini zabilježena stagnacija prihoda od trošarina na duhan, a njihovo udio je čak zabilježio trend pada.

1.4. Faktori udjela prihoda od putarine u neizravnim porezima

Udio prihoda od putarine u ukupnim neto prihodima od neizravnih poreza na JR UNO snažno je porastao u promatranom razdoblju, sa 4,3% u 2006. godini na čak 10,1% u 2018. godini. Osnovni razlog je snažan rast stope putarine u promatranom razdoblju. Na sredini 2009. godine je stopa putarine povećana sa 0,15 na 0,25 KM/l derivata nafte⁵, a u veljači 2018.g. je ponovo povećana na 0,40 KM/l derivata.⁶ Pored promjena u visini porezne stope, na udio prihoda od putarine utjecalo je i kretanje njihove porezne osnovice, kao odgovor na promjenu visine poreznog opterećenja, ali i drugih faktora (cijena derivata i dr.), te, ponovo, promjene naplate drugih kategorija prihoda (s obzirom da se radi o udjelu u ukupnim prihodima).

2. Komponente vremenske serije podataka

U OMA Biltenu br. 126-127 objavljen je prilog o sezonskom prilagođavanju serija podataka. Navedeno je da se vremenske serije podataka mogu razložiti na sljedeće komponente: trend-ciklična komponenta (T_t), sezonska komponenta (S_t), kalendarska komponenta (C_t) i komponenta neregularnosti (I_t).⁷

Trend-ciklična komponenta je bazna komponenta neke vremenske serije. Ciklična komponenta odnosi se na fluktuacije koje se ponavljaju u vremenskim razdobljima od nekoliko godina. Ona pokazuje da li se ekonomija nalazi u ekspanziji ili recesiji, i u kom stupnju. Analiza ciklične komponente ima svrhe samo ako se radi o dugoročnoj seriji podataka.

Sezonska komponenta se odnosi na ponavljajuće fluktuacije unutar jedne godine, koje imaju manje ili više jednak intenzitet i razdoblje fluktuacije. Sezonska komponenta se ne odnosi samo na efekte uobičajenih vremenskih prilika i promjene sezona. Ona uključuje efekte koje na vremensku seriju imaju drugi ponavljajući faktori kao što su administrativno uređenje, tradicija, ali i kalendarski faktori koji su stabilni u duljem vremenskom razdoblju (npr. broj dana u mjesecu, praznici sa fiksnim datumom obilježavanja).

Efekte kalendara mogu biti sezonski i nesezonski. Sezonski (praznici sa fiksnim datumom obilježavanja, broj dana u mjesecu i dr.) su sadržani u sezonskoj komponenti. U kalendarskoj komponenti su sadržani sljedeći efekti: različit broj radnih dana u mjesecu/kvartalu, efekti promjene datuma određenog praznika, efekti prestupne godine.

Komponenta neregularnosti se sastoji od svih efekata koji nisu sadržani u ostalim komponentama. Ona je uzrokovana mnogim faktorima koji nisu predvidivi i predstavljaju slučajne varijacije serije podataka. Tu također spadaju efekti promjene zakonodavstva. Između ostalih faktora tu spadaju *outlier*-i koji se odnose samo na jedno razdoblje (*additive outliers*), oni koji trajno mijenjaju visinu serije (*level shift outliers*) i oni čiji se efekti smanjuju protekom vremena (*transitory change*).

⁴ Sl. glasnik BiH 49/14

⁵ Sl. glasnik BiH 49/09

⁶ Sl. glasnik BiH 91/17

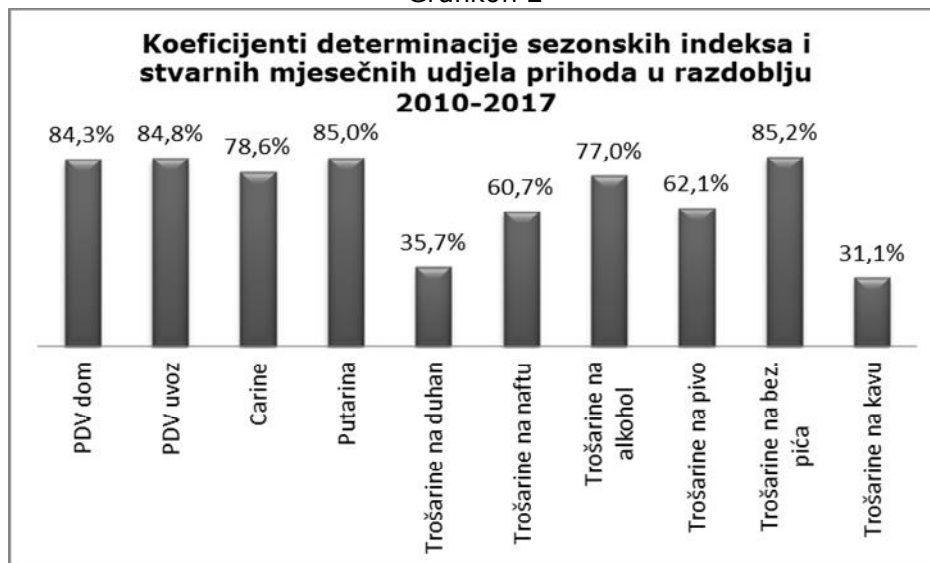
⁷ IMF, Update of the Quarterly National Accounts Manual, Chapter 7. Seasonal Adjustment, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/gna/pdf/chapter7.pdf>, DRAFT VERSION (Draft posted for comments in October 2014, Closing date for comments 15 December 2014)

3. Sezonska komponenta prihoda od neizravnih poreza

Postoje tri osnovne podkomponente sezone komponente vremenske serije. To su: klimatska, institucionalna i kalendarska.⁸ Klimatska komponenta obuhvata promjene ekonomske aktivnosti zbog uobičajenih promjena vremenskih prilika. Institucionalna komponenta obuhvata efekte koje na određenu pojavu imaju institucionalni faktori, npr. zakonsko uređenje, uobičajeni prekidi aktivnosti u određenom vremenskom razdoblju i sl. Kalendarska komponenta odnosi se na kalendarski šablon (npr. broj dana u mjesecu, državni praznici).

Ovdje ćemo se pozabaviti sezonskom komponentom pojedinih kategorija neizravnih poreza i pokazati njen značaj za ukupne fluktuacije prihoda od neizravnih poreza. U nedostatku složenih metoda službenih procedura korekcije, prikazaćemo jednostavnu proceduru ekstrakcije sezone komponente pomoću metode sezonskog indeksa. Metoda se zasniva na izračunu sezonskih indeksa na osnovu korigirane medijane pokazatelja odnosa izvornog niza i centriranih pomičnih prosjeka.⁹ Iako su mnogo složenije od ove procedure, službene procedure korekcije u pravilu se zasnivaju na pomičnim prosjecima. Za kalkulaciju indeksa je potrebno je da serije podataka budu dovoljno duge, jer se u kratkim vremenskim serijama se ne može izdvojiti sezonska shema. Serije podataka ne trebaju biti ni previše duge, jer je tada teže modelirati sezonsku shemu zbog veće vjerojatnoće da bude promjenjiva. U našem primjeru smo uzeli razdoblje 2010-2017 godine, kako bi izbjegli značajne efekte izmjena poreznih stopa koje se nisu poklopile sa početkom fiskalne godine (2008/carine; 2009/putarina; 2018/putarina). Nakon kalkulacije sezonskih indeksa, postavljeni su regresioni modeli i izračunati koeficijenti determinacije¹⁰ sezonskih indeksa i stvarnih udjela mjesečnih iznosa pojedinih vrsta prihoda u odgovarajućem razdoblju, kako bi se prikazalo koliko dobro se sezonski indeksi „uklapaju“ u stvarne udjele u pomenutom razdoblju. Rezultati izračuna su prikazani u Grafikonu br. 2.

Grafikon 2

Izvor: Izračun autora na osnovu podataka UNO

Za vrijednost koeficijenta determinacije od 0-25% se smatra da je stupanj jakosti veze neznan. Za vrijednosti 25%-50% se smatra da postoji veza sa kojom treba računati. Za vrijednosti 50%-

⁸ Wyman D., "Seasonal adjustment and identifying economic trends", Statistics Canada (2010)

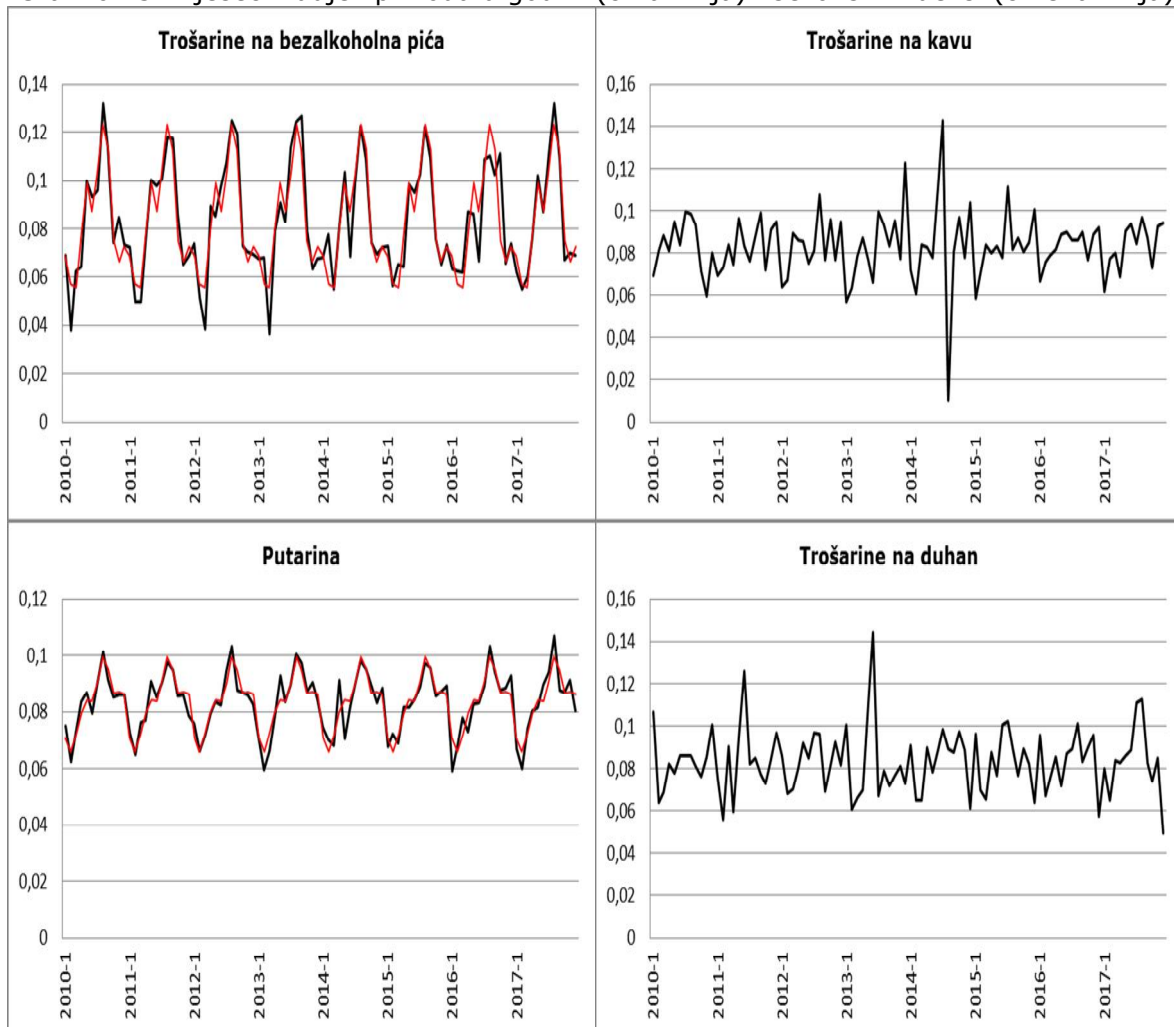
⁹ Newbold P. et al. „Statistika za poslovanje i ekonomiju“, Mate d.o.o., Zagreb (2010), str. 732.

¹⁰ Koeficijent determinacije R^2 pokazuje koliko je % zbir kvadrata odstupanja vrijednosti varijable Y od aritmetičke sredine protumačeno modelom.

75% se smatra da je jačina veze značajna, dok se za vrijednosti iznad tog intervala veza smatra vrlo visokom, da bi na 100% dobila sadržinu funkcionalnog odnosa.¹¹

Na Grafikonu 3. su prikazani prihodi sa najvećim (lijeva strana grafikona) i najmanjim (desna strana grafikona) koeficijentom determinacije sezonskih indeksa i stvarnih udjela prihoda od neizravnih poreza. Kod trošarina na bezalkoholna pića i putarine se vidi veliki značaj sezonske komponente (St). Koeficijent korelacije stvarnih mjesečnih udjela u godini (Grafikon 3., crna linija) kod trošarina na bezalkoholna pića i sezonskih indeksa (Grafikon 3., crvena linija) u razdoblju 2010-2017 iznosi 92,3% što ukazuje na njihovu visoku povezanost, dok je koeficijent determinacije 85,2%. Koeficijent korelacije stvarnih mjesečnih udjela u godini kod prihoda od putarine i njihovih izračunatih sezonskih indeksa je također veoma visok i iznosi 92,2%, te koeficijent determinacije iznosi 85%. Sa druge strane (desna strana grafikona) prihodi od trošarina na duhan i trošarina na kafu ne pokazuju sezonsku shemu, na što i ukazuju niski koeficijenti determinacije njihovih stvarnih mjesečnih udjela i sezonskih indeksa (Grafikon 2).

Grafikon 3: Mjesečni udjeli prihoda u godini (crna linija) i sezonski indeksi (crvena linija)

Izvor: Izračun autora na osnovu podataka UNO

Koeficijent determinacije udjela mjesečnih ukupnih neto prihoda u godini i njihovih sezonskih indeksa iznosi 77,3% u promatranom razdoblju što znači da je jačina veze značajna, ali daleko od

¹¹ Blažić M. i Dragović V., „Opšta statistika“, Beograd 1991.

funkcionalne, te da zavisi i od drugih faktora osim sezonskih (neregularnosti, trend-ciklična komponenta, kalendarska). S obzirom da se radi o mjesečnim udjelima na razini godine, procjena je autora da trend-ciklična komponenta nema značajan utjecaj (izuzetak bi npr. bio konac 2008. godine kada su se manifestirali počeci efekata globalne ekonomske krize na tržište BiH, ali ta godina nije uzeta obzir u našoj analizi). Procjena autora je da se najveći dio reziduala utjecaja ostalih faktora odnosi na neregularnu (politike velikih kompanija, administriranje povratima i dr.) i kalendarsku komponentu (promjene datuma vjerskih praznika i broja radnih dana u mjesecu).

Iako bi statističari na osnovu izračunatog koeficijenta korelacije u iznosu od 87,9% i gore pomenutog koeficijenta determinacije zaključili da postoji visoka povezanost sezonske komponente i mjesečnih udjela prihoda od neizravnih poreza, oslanjanje samo na ove indekse prilikom izrade mjesečnih projekcija prihoda moglo bi dovesti do značajnih grešaka procijenjenih mjesečnih iznosa, čak kada bi se godišnja projekcija pokazala u potpunosti tačnom. Vidjeli smo da je visina neregularne komponente koja se teško može predvidjeti veoma visoka, te je planiranje prihoda od neizravnih poreza moguće jedino na godišnjoj osnovi, u skladu sa osnovom procjena makroekonomskih pokazatelja (DEP).

4. Mjere varijabilnosti mjesečnih prihoda od neizravnih poreza

Aritmetička sredina neke serije podataka nam najčešće ne pruža dovoljno informacija o njenim osobinama. Potrebno je izračunati varijabilnost odnosno raspršenost podataka u odnosu na aritmetičku sredinu. Tako je i u slučaju mjesečnih prihoda od neizravnih poreza. Aritmetička sredina mjesečnih podataka pruža nam samo informaciju o prosječnoj vrijednosti neizravnih poreza za dvanaest mjeseci neke godine. Za dinamiku punjenja proračuna je od značaja i dinamika mjesečnih prihoda odnosno njihovo odstupanje od aritmetičke sredine. Postoje brojne statističke mjere varijabilnosti neke serije podataka, a ovdje ćemo prikazati Gini koeficijente i koeficijente varijacije.

Treba napomenuti neusklađeni prihodi u IT sustavu UNO nisu uzeti u obzir u analizi.

4.1. Gini koeficijenti

Lorencova kriva je bitan instrument koji se koristi u analizi varijabilnosti vremenskih serija. Razvio je ekonomista Max O. Lorenz 1905. godine u cilju predstavljanja nejednakosti bogatstva.¹² Prvobitno se ova kriva i primjenjivala samo u toj svrsi, odnosno pokazivala je koji udio stanovništva ima određeni udio u ukupnom dohotku. Procenat stanovništva se prikazuje na x osi (počevši od onih sa najmanjim ka onim sa najvećim dohotkom), a udio u ukupnom dohotku na y osi. Savršena jednakost raspodjele bi postojala kada bi svaki procenat populacije prisvajao isti toliki procenat dohotka, što bi se predstavilo pravom linijom od 45 stupnjeva, odnosno „linijom savršene jednakosti“. Danas Lorencova kriva, pored mjere nejednakosti bogatstva, ima široku primjenu u analizi drugih ekonomskih pojava.

Na osnovu Lorencove krive se izračunava Gini koeficijent, koji pokazuje koliko je ona udaljena od „linije savršene jednakosti“. Što je više zakrivljena Lorencova kriva, viša je vrijednost Gini koeficijenta, odnosno viša je nejednakost određene pojave. Gini koeficijent je statistička mjera distribucije. Kao i u slučaju Lorencove krive, njegova osnovna primjena bila je za mjerenje ekonomske nejednakosti odnosno raspodjele dohotka, a osim toga se može koristiti u analizi varijabilnosti drugih pojava. Kreće se u rasponu od 0 do 1, odnosno od savršene jednakosti do savršene nejednakosti raspodjele. Država u kojoj svaki stanovnik ima isti dohodak imala bi Gini

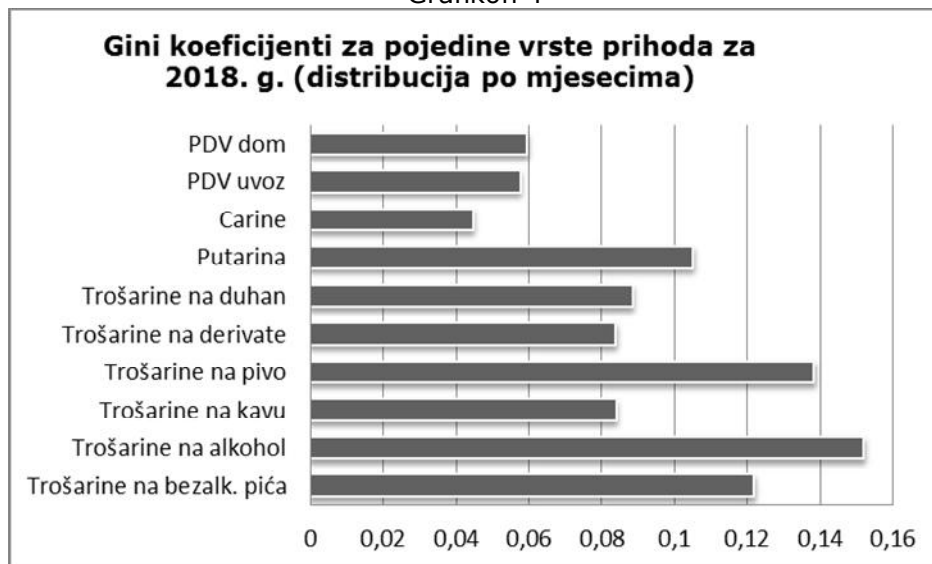
¹² "The econometrics of inequality and poverty, Chapter 4: Lorenz curves, the Gini coefficient and parametric distributions", Lubrano M., 2017

koeficijent u iznosu 0. Država u kojoj je jedan stanovnik zaradio sav prihod, dok svi ostali nisu zaradili ništa, imala bi vrijednost Gini koeficijenta 1. Gini koeficijent je, kako je već navedeno, mjera distribucije i ne treba ga miješati sa pokazateljima bogatstva neke države. Dvije države mogu imati jednake Gini koeficijente, a ogromne razlike u visini dohotka po stanovniku.

Ako izračunamo Gini koeficijente za distribuciju po mjesecima pojedinih vrsta prihoda od neizravnih poreza, oni će, kao što je očekivano, biti niski, s obzirom na mjesečne rokove plaćanja ovih obveza za razliku od nekih izravnih poreza (npr. porez na imovinu). Iako ovi pokazatelji imaju niske vrijednosti za neizravne poreze, to ne znači da dinamika neizravnih poreza ima nizak utjecaj na dinamiku ukupnih prihoda opće vlade, s obzirom na njihov ogromni udio u ukupnim konsolidiranim prihodima svih razina vlasti. Ovdje ćemo stoga usporediti ove koeficijente za pojedine vrste prihoda od neizravnih poreza, kako bi izvukli zaključke o odnosima njihovih razina varijabilnosti po mjesecima određene godine. Kao primjer je uzeta posljednja godina za koju su dostupni godišnji podaci – 2018.

U Grafikonu 4. Prikazani su Gini koeficijenti za mjesečnu raspodjelu bruto prihoda od neizravnih poreza po vrstama. Radi se o nekorigiranim prihodima iz izvještaja UNO po gotovinskoj osnovi.

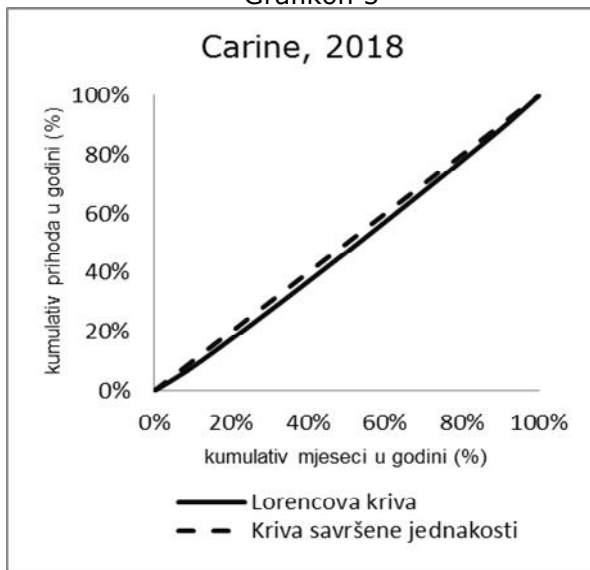
Grafikon 4

Izvor: Izračun autora na osnovu podataka UNO

Vidimo da je koeficijent najmanji za carine (0,04) a najveći za trošarine na alkohol (0,15), te je Lorencova kriva za navedene vrste prihoda prikazana na Grafikonima 5 i 6.

Grafikon 5

Izvor: Izračun autora na osnovu podataka UNO

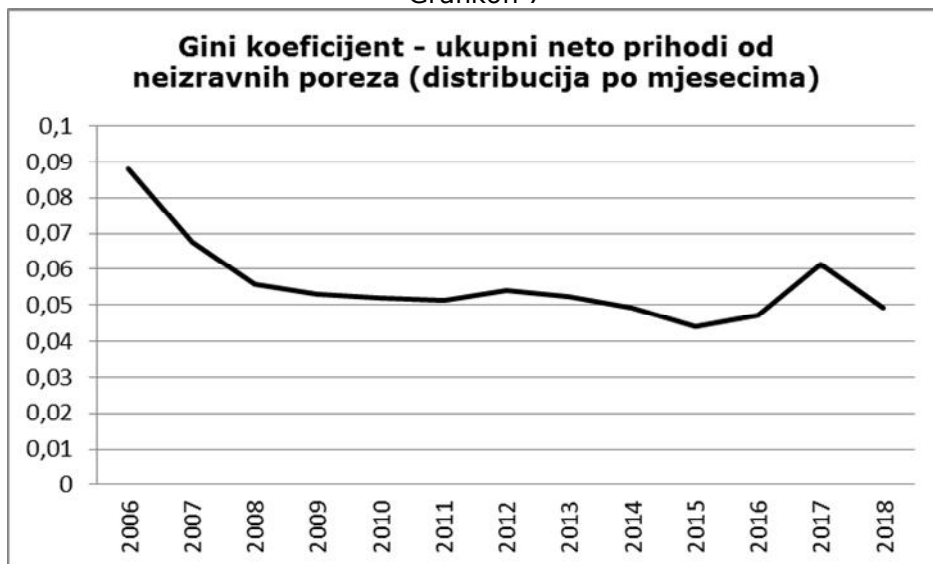
Grafikon 6

Izvor: Izračun autora na osnovu podataka UNO

Iz Grafikona 7. se može vidjeti da Gini koeficijent za ukupne neto prihode od neizravnih poreza na JR UNO ima opadajući trend, sa prekidima u 2012. i 2016. godini kada je ostvaren blagi rast, i izuzetkom u 2017. kada je ostvaren značajniji rast u odnosu na prethodnu godinu (+0,014 p.b.). Često se u literaturi navodi da Gini koeficijent manje osjetljiv na vrijednosti na krajevima distribucije¹³ nego koeficijent varijacije, pa će i visina i dinamika koeficijenta varijacije (koji je osjetljiv na ekstremne vrijednosti serije) neizravnih poreza biti prikazana u nastavku priloga.

Grafikon 7

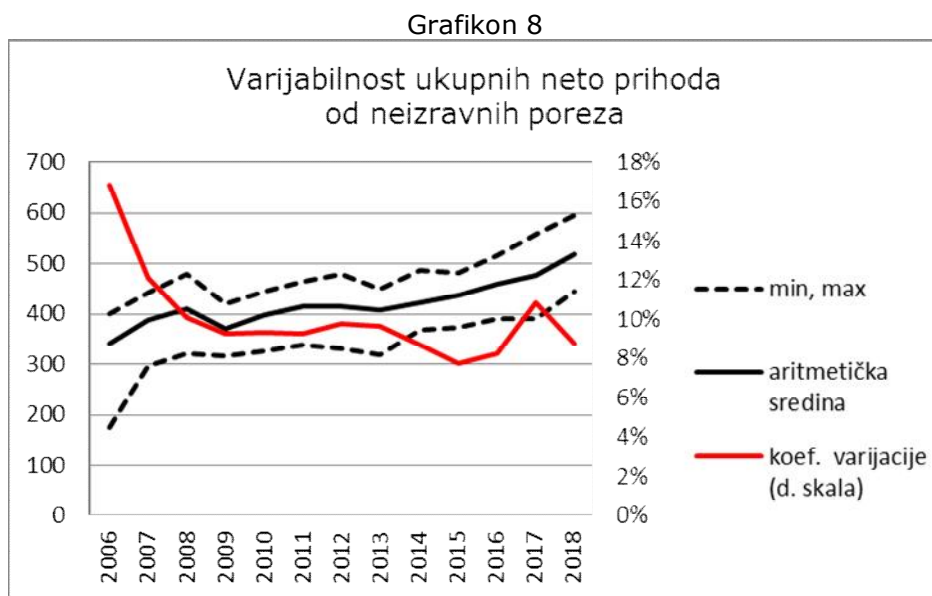

Izvor: Izračun autora na osnovu podataka UNO

¹³ IMF Policy Paper, "Fiscal policy and income inequality", January 2014.

4.2. Koeficijenti varijacije

Mjesečni i godišnji prihodi od neizravnih poreza na JR UNO pokazuju dugoročni trend rasta. Grafikon 8. prikazuje aritmetičku sredinu mjesečnih prihoda od neizravnih poreza, njihove ekstremne vrijednosti po godinama kao i koeficijente varijacije mjesečnih prihoda po godinama. Medijana mjesečnih prihoda od neizravnih poreza porasla je sa 354,5 mil KM u 2006. godini na 534,2 mil KM u 2018. Aritmetička sredina mjesečnih prihoda se također značajno povećala u navedenom razdoblju (51,8%). Suprotno takvim kretanjima, standardna devijacija mjesečnih prihoda opala je sa 57,4 mil KM na 45,2 mil KM. Koeficijent varijacije opao je sa 16,8% na 8,7% u promatranom razdoblju.¹⁴

Izvor: Izračun autora na osnovu podataka UNO

U ovom dijelu ćemo navesti faktore koji su odredili dinamiku koeficijenta varijacije u promatranom razdoblju (Grafikon 8, crvena linija). Koeficijent varijacije ukupnih neto prihoda od neizravnih poreza je skoro duplo manji u 2018. godini (8,7%) u odnosu na 2006 (16,8%).

Najveći pad je zabilježen u 2007. godini (-4,7 p.b.), prvenstveno zbog pada varijabilnosti prihoda od neto PDV-a (pad k.v. od čak -10,4 p.b.) kao i rasta njihovog udjela u strukturi neizravnih poreza (+1,4 p.b.). U 2006. godini su zabilježene ogromne fluktuacije kako bruto PDV-a, tako i povrata i neto prihoda od PDV-a. Treba napomenuti da ja 2006. godina bila godina uvođenja PDV-a, i bila je karakteristična po suspenziji povrata za obveznike koji nisu pretežni izvoznici, te po tome što je isplata povrata započela tek u mjesecu ožujku. Iako bi bilo očekivano da je to doprinijelo većoj fluktuaciji mjesečnih prihoda, u ovom slučaju desila se obrnuta situacija. U prvim mjesecima 2006. godine zabilježeni su pad ili stagnacija uvoza u usporedbi sa istim mjesecima prethodne godine. Ako uzmemo u obzir ogroman rast uvoza u prosincu 2005. godine, možemo zaključiti da je to rezultat poslovnih odluka stvaranja zaliha pred uvođenje PDV-a. U prvom mjesecu uvođenja PDV-a nije bilo uplata po osnovu PDV prijave, zbog vremenskog pomaka uplata i poreznog razdoblja na koje se ne odnose. Tako je suspenzija povrata obveznicima koji nisu pretežni izvoznici pozitivno utjecala na niske prihode u prvim mjesecima godine, a početak njihove isplate na koncu godine umanjio je rast koji je inače sezonska odlika konca godine. Rezultat toga je da je koeficijent varijacije u 2006. godini bio veći za bruto prihode (25,8%) nego za neto prihode (23,0 %), usprkos snažnim oscilacijama povrata (k.v. 71,9%).

¹⁴ Koeficijent varijacije predstavlja količnik standardne devijacije i aritmetičke sredine neke pojave.

Iako se koeficijent varijacije neto PDV-a nije značajnije mijenjao **u 2008. u odnosu na 2007.** godinu (+rast 0,1 p.p), smanjena varijabilnost ostalih prihoda (carine,¹⁵ trošarina i putarina) je, usprkos padu njihovih udjela u strukturi, dovela do **daljeg pada koeficijenta varijacije ukupnih neto prihoda od neizravnih poreza za -2,0 p.b.**

Godine **2009. dolazi do** pada koeficijenta varijacije kod neto PDV-a (-3,8 p.b.) i carina (-4,8 p.b.), te rasta kod trošarina (+5,2 p.b.) i putarina (+24,8 p.b.)¹⁶. Pored toga došlo je do rasta udjela PDV-a, trošarina i putarina na teret udjela carina u strukturi neizravnih poreza. Sve je to zajedno dovelo do **daljeg pada mjesečnih fluktuacija neizravnih poreza** (pad k.v. od -0,8 p.b. odnosu na 2008. godinu).

U naredne četiri godine (2010., 2011., 2012. i 2013.) nema značajnijih promjena koeficijenta varijacije ukupnih prihoda od neizravnih poreza (raspon -0,1 p.b. do +0,5 p.b. godišnje), mada su neke vrste prihoda zabilježile značajnije promjene raspršenosti (npr. pad koeficijenta varijacije putarine -23,4 p.p u 2010. godini kao rezultat primjene jednake stope oporezivanja tijekom čitave godine za razliku od prethodne). Trošarine su za te četiri godine (2013. u odnosu na 2009.) ostvarile rast udjela od čak +3,5 p.b. kao rezultat rasta fiskalnog opterećenja duhana (Dio 1, Struktura prihoda od neizravnih poreza). Za skoro isti iznos (-3,4 p.b.) smanjen je udio prihoda od carina kao rezultat liberalizacije trgovine sa EU.

U naredne dvije godine (2014. i 2015.) je koeficijent varijacije opao za jednake iznose, po -1,0 p.b., a od značajnijih izmjena na godišnjoj razini u tom razdoblju možemo spomenuti pad koeficijenta varijacije trošarina u 2014. (-6,2 p.b.)¹⁷ i putarine u istoj godini (-2,5 p.p), te pad koeficijenta varijacije carina u 2015. godini (-2,8 p.b.) koji je ostvaren usprkos blagom rastu k.v. uvoza (+0,2 p.b.) .

U 2016. godini blago raste koeficijent varijacije ukupnih prihoda od neizravnih poreza (+0,6), kao rezultat rasta k.v. carina (+3,1) i putarine (+0,4). Koeficijenti varijacije PDV-a i trošarina se nisu mijenjali u odnosu na prethodnu godinu za razliku od blagih promjena njihovih udjela u strukturi prihoda (+0,2 p.b. i -0,6 p.b. respektivno).

U 2017. godini je prvi put zabilježen snažniji rast koeficijenta varijacije ukupnih prihoda (+2,5 p.b.), a vidimo da potječe od PDV-a (+2,6 p.b.) i trošarina (+5,4 p.b.). Rast koeficijenta varijacije neto PDV-a potječe od fluktuacija povrata PDV-a (rast k.v. +4,9%) dok rast k.v. ukupnih trošarina potječe od porasta koeficijenta varijacije trošarina na duhan (+4,8 p.b.).

Ostaje još da objasnimo ponovni **pad koeficijenta varijacije u 2018. godini od -2,1 p.b.** Snažan rast k.v. prihoda od putarine od 4,9 p.b. kao i njihovog udjela u strukturi prihoda (+3,3 p.b.). donekle je ublažio pad koeficijenta varijacije ukupnih prihoda, čiji je uzrok pad k.v. svih drugih prihoda: neto PDV-a (-2,4 p.b.), carina (-2,8 p.b.) i trošarina (-3,9 p.b.). Kod promjena k.v. trošarina je ponovni uzrok promjena k.v. trošarina na duhan (-3,2 p.b.), dok je kod PDV-a došlo do pada k.v. svih komponenti (uvoz -2,3 p.b., domaći -1,3 p.b. i povrati -1,0 p.b.).

¹⁵ Carine su zabilježile pad koeficijenta varijacije u 2008. godini usprkos početku primjene odredbi SSP-a, prvenstveno zbog pada uvoza u posljednja dva mjeseca 2008. g. radi početka ispoljavanja efekata globalne ekonomske krize na tržište BiH. Visok udio u posljednjim mjesecima je inače sezonska odlika kretanja uvoza, pa je navedeni pad doprinio smanjenju varijabilnosti uvoza a time i carina.

¹⁶ Ogroman rast k.v. kod prihoda od putarine u 2009. godini rezultat je rasta stope putarine na sredini godine (vidi Dio 1. Struktura prihoda od neizravnih poreza)

¹⁷ Pad k.v. trošarina u 2014. godini je najvećim dijelom rezultat pada k.v. trošarina na duhan (-12,7 p.b.)

Tabela 2. Koeficijenti varijacije mjesečne naplate pojedinih vrsta prihoda od neizravnih poreza

	Neto PDV	Carine	Trošarine	Putarina	Ukupno
2006	23,0%	17,5%	11,1%	13,9%	16,8%
2007	12,6%	15,1%	12,7%	12,6%	12,1%
2008	12,7%	14,2%	10,3%	10,2%	10,1%
2009	8,9%	9,5%	15,5%	35,0%	9,3%
2010	10,2%	12,4%	11,1%	11,6%	9,4%
2011	8,8%	13,4%	16,0%	11,0%	9,3%
2012	10,4%	12,9%	11,0%	11,3%	9,8%
2013	9,2%	13,3%	17,8%	14,3%	9,7%
2014	9,3%	14,4%	11,6%	11,8%	8,7%
2015	8,5%	11,6%	10,4%	11,1%	7,7%
2016	8,5%	14,7%	10,4%	14,0%	8,3%
2017	11,1%	11,3%	15,8%	14,4%	10,8%
2018	8,8%	8,5%	11,9%	19,3%	8,7%

Izvor: Izračun autora na osnovu podataka UNO

Tabela 3. Koeficijenti varijacije mjesečne naplate pojedinih vrsta prihoda od trošarina

	Trošarine	Nafta	Duhan	Kafa	Bezalk. pića	Alkohol	Pivo
2006	11,1%	12,9%	9,2%	10,9%	34,4%	24,2%	29,7%
2007	12,7%	12,0%	12,8%	12,6%	43,2%	24,3%	31,9%
2008	10,3%	9,1%	13,1%	11,7%	31,7%	29,3%	26,1%
2009	15,5%	17,0%	28,4%	18,7%	33,1%	25,1%	28,1%
2010	11,1%	13,4%	13,6%	14,1%	28,9%	29,3%	26,9%
2011	16,0%	20,1%	21,0%	11,9%	27,1%	24,2%	28,4%
2012	11,0%	11,4%	11,6%	14,3%	29,7%	22,9%	27,8%
2013	17,8%	13,8%	27,5%	20,7%	30,7%	30,5%	26,3%
2014	11,6%	13,0%	14,8%	36,4%	23,3%	41,0%	23,2%
2015	10,4%	10,8%	15,0%	15,2%	24,3%	22,7%	25,5%
2016	10,4%	11,3%	14,8%	8,7%	23,2%	27,3%	32,9%
2017	15,8%	13,8%	19,6%	12,8%	28,1%	26,4%	26,4%
2018	11,9%	14,7%	16,4%	14,8%	21,4%	28,5%	24,5%

Izvor: Izračun autora na osnovu podataka UNO

5. Zaključak

Dugoročni trendovi prihoda od neizravnih poreza određeni su makroekonomskim tokovima koji određuju njihove porezne osnovice. Na dugoročne trendove naplate utječu i izmjene zakonodavstva koje imaju tzv. *level shift* efekte na prihode. Osim dugoročnih trendova, za proračunske korisnike su bitne i mjesečne fluktuacije prihoda unutar godine, pošto je dinamika raspodjele prihoda sa JR UNO determinirana dinamikom njihove naplate. Mjesečna dinamika neizravnih poreza ovisi o njihovoj sezonskoj i neregularnoj komponenti. Na mjesečnu dinamiku također imaju utjecaj i kalendarski faktori koji nemaju sezonske efekte, kao i promjene zakonskih odredbi kojima se početak implementacije ne podudara sa početkom godine.

U ovom prilogu je izvršena usporedba stupnja varijabiliteta pojedinih vrsta i ukupnih neto prihoda od neizravnih poreza, na osnovu njihovih koeficijenata varijacije. Također je analizirana promjena dinamike tog pokazatelja tijekom vremena. Varijabilnost pojedinih vrsta i ukupnih neto prihoda od neizravnih poreza ovisi o sve četiri komponente serije podataka (vidi Dio 2., Komponente vremenske serije podataka). Prilikom analiza fluktuacija prihoda na godišnjoj razini treba zanemariti komponentu dugoročnog trenda koja se odnosi na tendenciju pada ili rasta vremenskog niza koja traje određeno dulje vremensko razdoblje. To je komponenta koja se mijenja postepeno i reflektira ekonomske i druge faktore, mada i ona ponekad može imati snažniji utjecaj na udjele prihoda u godini (primjer je 2008. godina; vidi Dio 3., Sezonska komponenta prihoda od neizravnih poreza).

Treba imati na pameti da izračunati koeficijenti korelacije i determinacije stvarnih udjela mjesečnih prihoda u godini i sezonskih indeksa (Dio 3., Sezonska komponenta prihoda od neizravnih poreza) ne određuju stupanj varijabiliteta neke vrste prihoda nego značaj sezonske komponente u ukupnim varijacijama neke vrste prihoda, odnosno stupanj „poklapanja“ sezonske sheme sa stvarnom naplatom. Sezonska shema može imati dosta izraženije fluktuacije kod neke vrste prihoda u odnosu na druge, a da sezonska komponenta ima isti značaj na ukupne fluktuacije u usporedbi sa ostalim komponentama (neregularna i dr.). Kao primjer možemo navesti slučaj trošarina na bezalkoholna pića i putarine prikazan u Grafikonu 3. Značaj sezonske komponente je različit kod različitih vrsta prihoda. Na osnovu izračunatih koeficijenata korelacije i determinacije sezonskih indeksa (na osnovu korigirane medijane pokazatelja odnosa izvornog niza i centriranih pomičnih prosjeka) i stvarnih udjela prihoda u razdoblju 2010-2017 procijenjeno je da sezonska komponenta ima najveći utjecaj na kretanje trošarina na bezalkoholna pića, putarine i bruto PDV-a (pojedinačno domaći i uvoz). Nasuprot tome, prihodi od trošarina duhan i kafu uopće nemaju sezonsku odliku.

Iz Tabela 2. i 3. (Dio 4. Mjere varijabilnosti mjesečnih podataka od neizravnih poreza) smo vidjeli da su koeficijenti varijacije u prosjeku najviši kod trošarina na bezalkoholna pića, pivo, alkohol i duhan. Trošarine na bezalkoholna pića, alkohol i pivo su ujedno prihodi sa najvećim koeficijentima varijacije njihovih sezonskih indeksa, te relativno visokim koeficijentima korelacije sezonskih indeksa i stvarnih udjela mjesečnih prihoda. Sve to ukazuje na visok značaj sezonskih faktora na varijabilnost ovih prihoda. Kod trošarina na duhan, sa druge strane, sezonska komponenta ne igra nikakvu ulogu u stupnju varijabilnosti podataka, nego je to visok utjecaj neregularne komponente (politike velikih kompanija).

Stupanj varijabilnosti ukupnih prihoda od neizravnih poreza najviše je određen stupnjem varijabilnosti neto PDV-a koji ima najveće udio u neto prihodima. Zanimljivo je da je u velikom broju godina promatranog razdoblja¹⁸ koeficijent varijacije mjesečnih udjela ukupnih neto prihoda bio ispod koeficijenata varijacije svih osnovnih kategorija prihoda od neizravnih poreza (neto PDV, carine, trošarine, putarina; vidi Tabela 2). Razlog je što se njihove mjesečne sheme ne podudaraju, te viši udjeli neke kategorije prihoda i niži udjeli druge kategorije u nekom mjesecu mogu izravnati shemu ukupnih prihoda.

U razdoblju 2006-2018 koeficijent varijacije mjesečnih udjela ukupnih neto prihoda je opao za čak -8,1 p.b. U strukturi prihoda je povećano udio prihoda od trošarina na duhan, sa velikim udio neregularne komponente, i putarine sa izraženom sezonskom shemom. Osnovni razlozi pada varijabilnosti ukupnih neto prihoda je smanjenje neregularne komponente koja je bila izuzetno visoka u početnim godinama promatranog razdoblja (2006-2009). U odnosu na 2009. godinu koeficijent varijacije je opao za svega pola procentnog poena, te možemo zaključiti da značajne promjene strukture neizravnih poreza nisu imale veći utjecaj na varijabilnost ukupnih prihoda od indirektnih poreza unutar godine. Koeficijent determinacije izračunatih sezonskih indeksa za ukupne neto prihode i njihove stvarne udjele manji je u razdoblju 2013-2017 nego u 2010-2014,

¹⁸ 2007, 2008, 2010, 2012, 2014, 2015, 2016 i 2017.

što upućuje na smanjenje značaja sezonske komponente i rast neregularne, što je razumljivo, s obzirom na rast udjela trošarina na duhan u strukturi prihoda. Izračunati sezonski indeksi imaju također manji stupanj varijabilnosti u razdoblju 2013-2017 nego u 2010-2014.

Iz svega navedenog možemo izvesti zaključak da je promjena varijabilnosti ukupnih neto prihoda od neizravnih poreza tijekom godina izuzetno kompleksno pitanje jer proizilazi iz brojnih faktora: promjene strukture neizravnih poreza, stupnja varijabilnosti pojedinih vrsta prihoda uzrokovanih sezonskim i neregularnim faktorima, te pojedinačnim mjesečnim shemama i njihovim odnosima. Ako pri tome uzmemo visok značaj neregularne komponente, koja nakon pada u početnim godinama promatranog razdoblja, posljednjih godina ponovo bilježi rast, možemo zaključiti da je mjesečnu dinamiku neizravnih poreza veoma teško prognozirati.

Kava kao trošarinska roba u zemljama Evropske Unije i u Bosni i Hercegovini – II dio

(piše: Mirjana Popović, stručni savjetnik – makroekonomista)

1. Uvod

Drugi dio rada na temu „Kava kao trošarinska roba u zemljama Evropske unije i u Bosni i Hercegovini“ predstavlja nastavak prvog dijela koji je objavljen u prethodnom biltenu Odjeljenja. U prvom dijelu analizirali smo razmjenu kave, dok u drugom dijelu analiziramo njeno oporezivanje.

2. Tržište kave u Bosni i Hercegovini

S obzirom na kulturu i tradiciju u zemlji možemo reći da je Bosna i Hercegovina (u daljem tekstu: BiH) značajno tržište kave. Kava je sastavni dio kulture građana BiH¹⁹ te su u zemlji dugo dominirale sorte nižeg kvaliteta kave kao što je robusta koja se, pomiješana sa manjom ili većom količinom sorte arabika, koristi kao sirovinna baza za pripremanje tradicionalne takozvane „turske ili bosanske kave“, a koja se uglavnom priprema u kućanstvima širom zemlje. Kvalitetnije vrste kave kao što je arabika ranije su imale nešto manje udio na tržištu BiH, a koriste se za pripremu espresso kave koja se najčešće konzumira u barovima i restoranima.

Vremenom je došlo do preokreta, odnosno do takozvanih „konfliktnih trendova“, te je zabilježen rast prodaje kave u barovima i restoranima, gdje dominiraju espresso i instant kava, u odnosu na prodaju kave u trgovinama koja služi za pripremu kave u kućanstvima. Ove promjene mogu se pripisati različitim filozofijama potrošnje između starijih generacija i novijih generacija, sukobljavanju tradicionalne vrijednosti sa zapadnim trendovima potrošnje uzrokujući generacijsku podjelu koja se očituje i u preferencijama potrošača kave. Također, poboljšanje ekonomskog okruženja i tehnologija ima sve pozitivniji efekat na proizvođače fokusirane na integraciju platformi društvenih mreža u svoj marketinški aparat, što pokreće evoluciju espresso kave.

U barovima i restoranima dominira prodaja espresso kave, nakon čega slijedi prodaja instant kave koja privlači sličnu bazu potrošača kao i espresso kava. To je u najvećoj mjeri mlađa populacija potrošača. Pored espresso kave, potrošnja instant kave također raste u proteklih nekoliko godina. Ukoliko promatramo ukupnu prodaju kave u BiH zabilježen je snažan rast tijekom razdoblja 2013-

¹⁹ Postoje mnogi socijalni aspekti pijenja kave kao što su pauza za kavu, kava dobrodošlice, poslovni sastanci, druženja i povezivanja uz kavu i sl. Većina potrošača u zemlji konzumira najmanje jednu kavu dnevno. Budući da kava kao piće ima duboke historijske korijene, potrošači imaju osjećaj pripadnosti i imaju tendenciju da se na neki način definiraju prema vrsti kave koju odaberu za piće. Oni koji piju tradicionalnu takozvanu „tursku ili bosansku kavu“ i oni koji piju espresso kavu predstavljaju dvije sasvim različite grupe potrošača, s gotovo nikakvim preklapanjem.

2018. godina.²⁰ Ove promjene možemo pripisati efektima globalizacije. Kava u BiH ima veliko područje potrošača te je dostigla fazu u kojoj se razvija od tradicionalnog pića u piće koje je u skladu sa globalnim trendovima i preferencijama zapadnih potrošača.

2.1. Trošarine na kavu u Bosni i Hercegovini

U smislu Zakona o trošarinama u Bosni i Hercegovini²¹ (u daljem tekstu: Zakon) kavom se smatra:

- Sirova kava (sa ili bez kofeina)
- Pržena kava (sa ili bez kofeina), u zrnu ili mljevena
- Ljuske i opne pržene kave
- Ostali proizvodi od kave koji u sebi sadrže 50% i više kave.

Trošarina na kavu plaća se za jedan kilogram neto težine kave. Ako se kava stavlja u promet u pakiranjima većim ili manjim od jednog kilograma, trošarina se plaća proporcionalno količini u pakiranju.

Trošarina na kavu plaća se prilikom uvoza po kilogramu, i to za:

- sirovu kavu 1,50 KM;
- prženu kavu (u zrnu ili mljevenu) 3,00 KM;
- ljuske i opne pržene kave i ostale proizvode od kave 3,50 KM.

U tabeli jedan prikazana je dinamika kretanja uvezene količine i vrijednosti kave u BiH u razdoblju 2010-2019. godina. Prikazano je procentualno povećanje/smanjenje uvezene količine i vrijednosti kave i proizvoda na bazi kave koji su trošarinski proizvodi u odnosu na 2010. godinu koja je korištena kao bazna godina za svaku godinu.

Tabela 1. Pregled dinamike kretanja uvezene količine i vrijednosti kave i proizvoda na bazi kave koji su trošarinski proizvodi²²

	2010*	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
količina	100.0	119.5	126.6	130.7	125.0	129.9	111.6	123.7	127.3	126.5
vrijednost	100.0	150.1	162.3	134.4	127.0	141.6	125.1	156.2	142.6	130.6
prosječna cijena	4.145	5.203	5.317	4.264	4.212	4.519	4.646	5.235	4.642	4.282
% rasta prosječne cijene	100.0	125.5	128.3	102.9	101.6	109.0	112.1	126.3	112.0	103.3

Izvor: Podaci Uprave za neizravno oporezivanje BiH

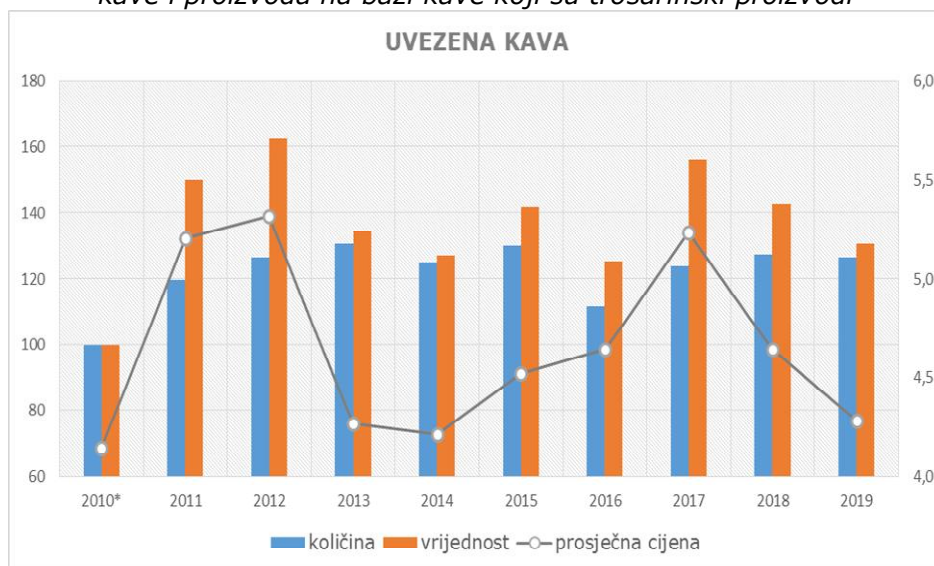
* Bazna godina

²⁰ <https://www.euromonitor.com/coffee-in-bosnia-herzegovina/report>

²¹ „Službeni Glasnik BiH“ br. 49/09, 49/14, 60/14, 91/17

²² Metodologija: u analizi smo koristili raspoložive podatke koji se odnose na razdoblje 2010 – 2019. god. Također smo se opredijelili za korištenje baznih indeksa sa baznom 2010. god. kako bismo bolje naglasili smjer i intenzitet kretanja posmatranih pojava. Važno je naglasiti da su poređenja vršena u odnosu na baznu godinu.

Grafikon 1. Dinamika kretanja količine, vrijednosti i prosječne cijene kave i proizvoda na bazi kave koji su trošarinski proizvodi

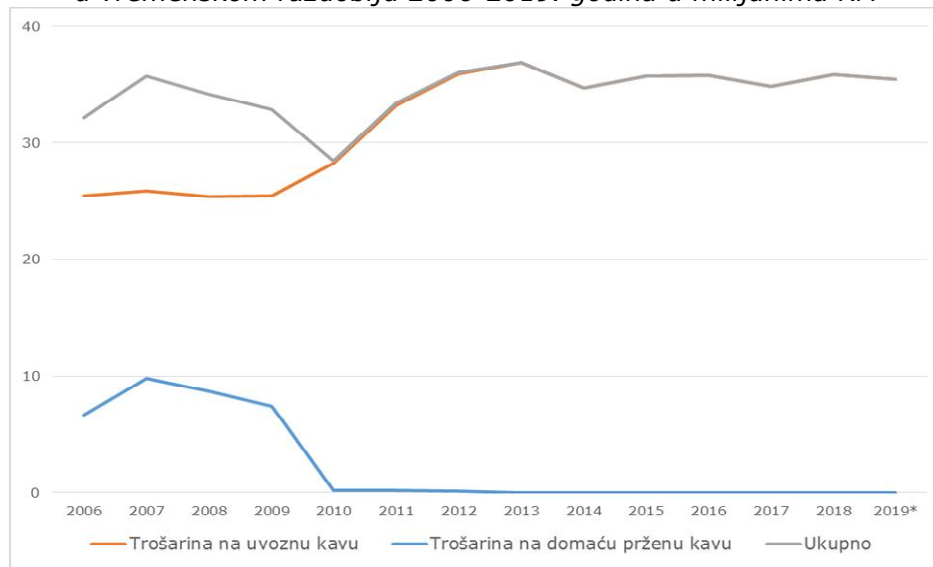
Izvor: Podaci Uprave za neizravno oporezivanje BiH
* Bazna godina

Iz grafikona jedan vidimo da su se tijekom razdoblja 2010-2019. godina najmanje oscilacije dešavale kod količine dok je vrijednost značajnije rasla te je u 2012. i 2017. godini vrijednost uvezene kave i proizvoda na bazi kave na koje se plaća trošarina, bila znatno veća u odnosu na baznu 2010. godinu. Na desnoj skali prikazana je vrijednost jedinične cijene po kilogramu uvezene kave i proizvoda na bazi kave na koje se plaća trošarina u konvertibilnim markama (KM), te je ovo kretanje predstavljeno sivom linijom. Prosječna cijena po kilogramu uvezene kave u promatranom razdoblju kretala se između 4,10 KM i 5,40 KM.

2.2. Kretanje uvozne i domaće trošarine

Iz podataka prikazanih u grafikonu dva može se vidjeti kako se prihodi od trošarina na kavu, promatrano po komponentama, ponašaju različito. Kumulativno promatrano, prihodi poprilično stagniraju tijekom razdoblja 2006-2019. godina. Od početka primjene aktuelnog Zakona, tačnije od 01. srpnja 2009. godine, prihodi promatrani pojedinačno znatno se mijenjaju. Ova razlika u prometovanju i oporezivanju kave javlja se pod utjecajem zakonskih promjena. U skladu sa važećim Zakonom, trošarina se plaća isključivo prilikom prekograničnog prometa, odnosno prilikom uvoza čime se stimuliraju domaći prerađivači kave, dok se trošarina na kavu u zemlji ne plaća. Na ovaj način se sužava prostor za prijevare, budući da su stope trošarina na prerađevine u zemlji bile više nego stope prilikom uvoza, a svaka diferencijacija stopa otvara prostor za prijevare. S obzirom na navedeno, podaci koji se odnose na razdoblje prije početka primjene aktualnog Zakona i poslije 01.07.2009. godine nisu usporedivi. Vertikalna skala prikazuje iznos prihoda u milijunima KM.

Grafikon 2. Kretanje prihoda od trošarina na uvoznu i domaću prženu kavu u vremenskom razdoblju 2006-2019. godina u milijunima KM

Izvor: Podaci Uprave za neizravno oporezivanje BiH
*Podaci za 2019. god. su preliminarni

U tabeli dva prikazan je procenat povećanja/smanjenja prihoda od trošarina na uvoznu i domaću prženu kavu u vremenskom razdoblju 2006-2019. godina u odnosu na 2006. godinu koju smo za potrebe analize koristili kao baznu godinu iz čega su vidljivi rezultati primjene Zakona.

Tabela 2. Kretanje prihoda od trošarina na uvoznu i domaću prženu kavu, 2006-2019. godina u odnosu na 2006. godinu

	2006*	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019**
Uvozna trošarina	100.00	101.74	99.86	99.92	110.83	130.13	140.96	144.82	136.25	140.09	140.36	136.60	140.74	139.05
Domaća trošarina	100.00	147.15	131.03	111.15	3.24	3.15	2.29	0.13	0.05	0.05	0.01	0.01	0.00	0.00
Ukupno	100.00	111.14	106.31	102.24	88.57	103.86	112.27	114.88	108.07	111.11	111.32	108.34	111.62	110.28

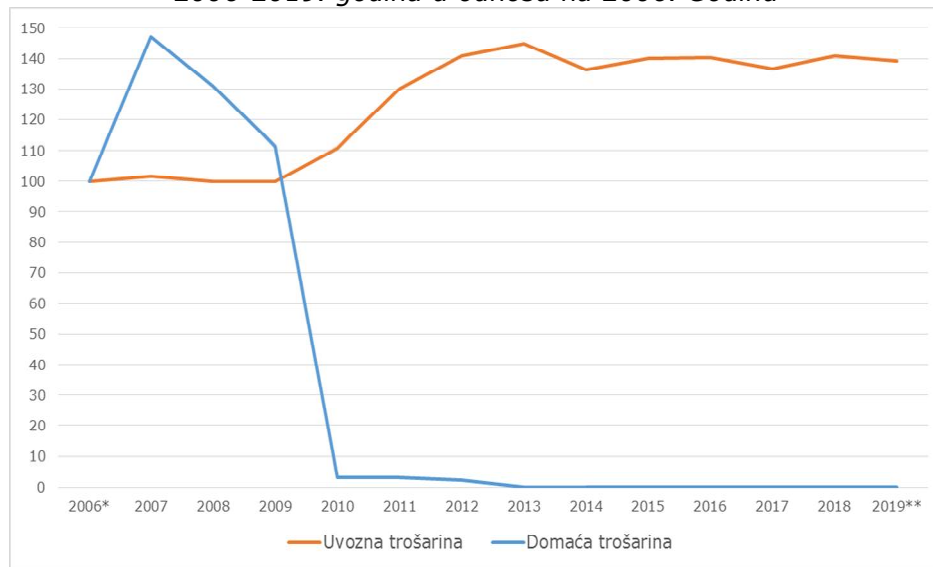
Izvor: Podaci Uprave za neizravno oporezivanje BiH

*Bazna godina

**Podaci za 2019. god. su preliminarni

Kako bi se vizualizirali efekti primjene Zakona isto je prikazano i grafički u grafikonu tri. Vertikalna skala prikazuje procenat povećanja/smanjenja prihoda u odnosu na 2006. godinu.

Grafikon 3. Kretanje prihoda od trošarina na uvoznu i domaću prženu kavu, 2006-2019. godina u odnosu na 2006. Godinu

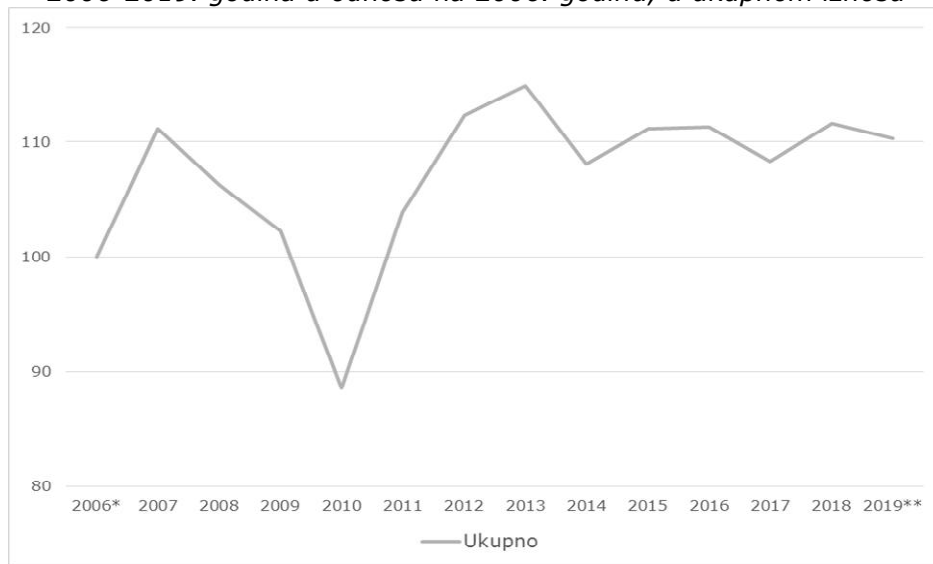
Izvor: Podaci Uprave za neizravno oporezivanje BiH

*Bazna godina

**Podaci za 2019. god. su preliminarni

U grafikonu četiri vidimo da su ukupni prihodi od trošarine na kavu stabilni te u posljednjih nekoliko godina nisu imali fluktuacijski trend. Vertikalna skala prikazuje procenat povećanja/smanjenja ukupnih prihoda u odnosu na 2006. godinu koja je korištena kao bazna godina.

Grafikon 4. Dinamika kretanja prihoda od trošarina na uvoznu i domaću prženu kavu, 2006-2019. godina u odnosu na 2006. godinu, u ukupnom iznosu

Izvor: Podaci Uprave za neizravno oporezivanje BiH

*Bazna godina

**Podaci za 2019. god. su preliminarni

3. Pregled stopa trošarine na kavu u EU i zemljama u okruženju

U tabeli 3 dan je pregled stopa trošarine na kavu u zemljama EU koje primjenjuju stope trošarine, kao i u BiH, Srbiji i Crnoj Gori. Također, prikazan je usporedni pregled stopa PDV-a.

Tabela 3. Pregled stope PDV-a i stope trošarina na kavu u pojedinim zemljama EU, kao i u BiH, Srbiji i Crnoj Gori

Država	Stope PDV-a u %	Stope trošarina na kavu
Belgija	6	Sirova kava: 0.2001 EUR/kg neto težine
		Pržena kava: 0.2502 EUR/kg neto težine
		Oslobađanje: kada kava služi za industrijsku upotrebu (ne odnosi se na prženje kave ili proizvodnju ekstrakata od kave)
Hrvatska	25	Pržena kava: 6 HRK/kg neto težina
		Proizvodi koji služe kao zamjena za kavu i koji sadrže kavu: 6 HRK/kg neto težina
		Proizvodi od kave, ekstrakti, esencije, koncentrati kave: 20 HRK/kg neto težina
Danska	25	Pržena kava: 7.67 DKK/kg
Njemačka	7	Pržena kava: 2.19 EUR/kg
Grčka	24	Sirova kava: 2 EUR/kg
		Pržena kava: 3 EUR/kg
Latvija	21	142.29 EUR/100 kg čiste kave
Bosna i Hercegovina	17	Sirova kava: 1.50 KM/kg
		Pržena kava: 3.00 KM/kg
		Ostali proizvodi od kave 3.50 KM/kg
Srbija	20	Sirova kava: 90.09 din/kg
		Pržena kava: 112.60 din/kg
		Ljuspice i opne od kave: 123.86 din/kg
		Ekstrakti, esencije, koncentrati kave: 168.91 din/kg
		Proizvodi od kave: 337.82 din/kg neto mase kave sadržane u gotovom proizvodu
Crna Gora	21	Sirova kava: 1.00 EUR/kg
		Pržena kava: 0.80 EUR/kg
		Ljuspice i opne od kave: 1.00 EUR/kg
		Ekstrakti, esencije, koncentrati kave: 1.30 EUR/kg
		Proizvodi od kave: 2.50 EUR/kg neto mase kave sadržane u gotovom proizvodu

Izvor: Izvještaj Evropske federacije za kavu 2018-2019²³, Zakoni i propisi²⁴

²³ European Coffee Report 2018-2019 (www.ecf-coffee.org)

²⁴ Zakon o trošarinama BiH („Službeni glasnik BiH“ br. 49/09, 49/14, 60/14, 91/17); Zakon o trošarinama Republike Srbije; Usklađen godišnji iznos potrošačkih cijena u 2018. godini („Službeni list Republike Srbije“, br. 4/19) i Zakon o porezu na kavu („Službeni list Crne Gore“ br. 08/15)